

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Дунайна І.Г.

молодший науковий співробітник,

Національний історико-етнографічного заповідник «Переяслав»

ЖІНОЧІ НАРОДНІ ПРИКРАСИ З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

Українські народні жіночі прикраси як доповнювачі до цільного комплексу одягового строю поєднували у собі ряд функцій: естетичну, захисну, обрядову, знакову, оберегову, лікувальну, регіональну та національну. Прикраси були не тільки ознакою статусу й свідченням добробуту жінки, а й потужними оберегами, здатними захищати свою господарку від зовнішніх негативів, вроків. Застосування прикрас у ряді весільних, родильних, похоронних обрядів та в календарній обрядовості зафіксовано в різних дослідницьких матеріалах, та розвідках.

Завдяки своїм художнім якостям, орнаментальному багатству прикраси відігравали важливу роль у декоративно-образній структурі українських жіночих стрοїв ХІХ – початок ХХ століть. Вони надавали завершення композиційній логічності жіночого костюма щодо гармонії, пропорції, ритму, колориту. Неможливо оминати і сакральну складову прикрас, охоронно-магічна роль яких диктувалася прагненням убезпечити свій життєвий простір від негативних впливів іззовні.

Як невід’ємний компонент вбрання, атрибут обрядів, звичаїв, вірувань, прикраси й на сьогодні є джерелом цінної інформації про побут, етичні норми та естетичні вподобання різних соціальних верств українського жіноцтва.

Колекція українських жіночих прикрас Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав») почала формуватися з 1959 року. Вона репрезентує шийні, нагрудні, вушні прикраси Середньої Наддніпрянщини, зокрема Переяславщину, Полтавщину, Київщину, Лівобережну та Правобережну (частково) Черкащину та Чернігівщину (частково). У колекції зберігаються близько 300 одиниць музейних предметів кін. ХVІІІ – сер. ХХ ст., які обліковані

та знаходяться у фондівих групах «Нумізматика», «Тканини». Музейна колекція створювалась завдяки етнографічним експедиціям заповідника, що працювали в зазначених регіонах в 70-х рр. – 90-х рр. ХХ століття. Збірка жіночих прикрас відзначається різноманітністю форм, матеріалів, способом виготовлення, кольором та декором. Значна кількість предметів надходила до фондів заповідника від мешканців міста та району як індивідуальні знахідки. Незначна частина прикрас містила цікаву інформацію про їх власників. У цій статті увага буде приділена тим жіночим прикрасам, які власне були придбанні батьками до весілля своїх доньок.

Часто заможні батьки своїм донькам на посаг, а також до весілля намагалися придбати намисто, сережки, ланцюжки, дукачі, підвіски. Багато прикрас були продукцією місцевих ремісників, чи завозились з інших країн, продавалося на сільських ярмарках та в спеціальних торгових рядах у містах. Великим попитом користувалися намиста із коралу, бурштину, перламутру. Особливо цінувався великий «нечервлений» корал, тобто такий, що не мав дефектів у вигляді раковин та червоток. Коштували коралі дорого. Гарне намисто було варте волів. Не всі мали змогу носити «добре» намисто, оскільки прикраса могла коштувати скільки ж, як добротна хата. Наприкінці ХІХ століття за разок намиста давали карбованець. Мешканка села Чорнявки Черкаського району (колишня Київська губернія) згадувала, що для того, щоб заробити гроші на намисто з 10 разків, її мати працювала у поміщика в економії від Пасхи до Покрови [1, с. 31].

У 1963 році Переяслав-Хмельницьким державним історичним музеєм було придбано в мешканки м. Переяслав-Хмельницький Юпик Марії Юхимівни коралове намисто. В інформації, яка надійшла з предметом, зазначалося, що в 20-тих роках ХХ ст. ця прикраса була куплена мешканцем села Мазінки (нині Переяслав-Хмельницький район) Даниленком П.Т. у м. Переяславі як придане для дочки. Намисто складалось з восьми разків (ПХІМ-5084). До нижнього разка були причеплені дві цікаві підвіски: «Перуин» та «Красное яичко русскому воину. Киевъ. 1916». Остання була виготовлена з нагоди Великодня Всеросійським земським союзом для допомоги хворим і пораненим воїнам у Першій світовій війні. Як благодійна акція, такі підвіски (жетони) роздавалися воїнам з подарунками. У кінці ХІХ на початку ХХ століття завоював російський ринок, а також території колишньої Російської імперії французький засіб для нарощування волосся й

боротьби з лупою під назвою «ПЕРУИН». Афішні тумби у великих містах, а також реклами в газетних виданнях на той час майоріли крикливими назвами «Красивая голова», «Серьезный мужчина...», «Теперь пора...», «На дороге к счастью» та ін.. Важко сказати, чи дійсно цей засіб для зміцнення волосся був таким чудотворним, як його рекламували, але разом з тим у ті часи він користувався широкою популярністю й великим попитом. Пляшечка «ПЕРУИН-ПЕТО» продавалась скрізь по 1р.75к. Винахідником «ПЕРУИНА» вважається Р.Г. Пето, чиє прізвище часто додавалося до назви цього засобу, який мав назву не інакше, як «ПЕРУИН-ПЕТО». Винайдений Р.Пето чудодійний засіб не тільки широко рекламувався у Франції та в Росії, а й був представлений на авторитетних міжнародних виставках, де неодноразово нагороджувався медалями. Крім того, «ПЕРУИН-ПЕТО» одержав золоті медалі з дипломами на всесвітніх виставках у Парижі й Брюсселі. Практично в кожній рекламі було застереження: «при купівлі Перуин-Пето потрібно обов'язково слідкувати за тим, щоб до пляшечки була прикріплена паризька медаль із додатком атестату винахідника Р.Г.Пето. Всі інші без медалі і атестату вважаються підробками». Зрозуміло, що такі підвіски виготовлялись з мідного сплаву й були копіями золотої медалі Паризької виставки. На початку ХХ століття вони знайшли своє розповсюдження не тільки в Росії, а й на Україні [2]. Ось така «золота паризька медаль», невідомо яким чином, виявилася в разку коралового намиста. Майновий стан українського селянства на той час був дуже різним. Інколи дівчата з родин із невеликими статками, наслідуючи моду, могли використовували ось такі підвіски, як прикраси до намиста. Поряд з інформацією, яка стосувалась намиста, був зроблений ще один цікавий запис: «на Переяславщині в кінці ХІХ – початку ХХ століть була популярна пісня (записана в 1963 році зі слів гр. Трястовської Оришки Андріївни, народженої в 1878 році.): «У мене батько багач. Сім пар волів на загоні. На намисті дукач. Чорти твого батька бери, з твоїм батьком багачем. Твої воли поздыхають. Ти погана з дукачем» [3]. Окрім намиста, дуже часто батьки купували чи замовляли в місцевих золотарів для своїх доньок сережки. Вони були виконані з різного матеріалу, а також відрізнялися як формою, так і композицією. Все залежало від статків батьків. Так за спогадами Киптенко Устини Степанівни, 1907 року народження, мешканки села Положаї, сережки, в яких вона дівувала, дісталися їй від матері, а матері від баби Шведько Ганни з села Помоклі (тепер Переяслав-Хмельницький

район), якій на весілля їх купив батько. Своєю композицією вони нагадували більш спрощений варіант «переляславських» сережок. Склались вони лише із розетки у вигляді восьмипелюсткової квітки з червоним скляним осередком, який знаходився у кастику (оправа каменя), обрамленому двохпелюстковими листочками (ПХІМ-5236). Як у самому Переяславі, так і в навколишніх селах на весілля в золотарів полюбляли замовляти сережки «ковбаски», «пугвички», «переляславські». Великою популярністю на Лівобережній Черкащині (колишній Золотоніський повіт Полтавської губернії) користувались дукачі. Так з інформації про «плетений» бант (Н- 1188) до дукача дізнаємось, що цей виріб був куплений у Вереміївці (тепер Чорнобаївський район) на ярмарку в 1916 році до весілля Кабан Марфи Павлівни. На жаль, у власника даного предмета зберігся лише сам бант від дукача. Власне, саме дукачі з «плетеним» бантом дуже часто купували до весілля. «Плетені» банти, які несли охоронне навантаження та закликання на дівчину доброго подружнього життя, у своїй композиції відображають два серця. Дукач (Н-1187) з «вереміївським» бантом, який був куплений у 1908 році в тій же Вереміївці на весілля Перехрест Ганни Никифорівни [4], мав вигляд пишної яскравої квітки, що теж символізував квітучу молоду красу і втілювала в собі побажання дівчині бути такою.

У більшості родин комплекс прикрас формувался за життя двох – трьох поколінь. Коли в сім'ї старша дівчина починала дівувати, то мати частину своїх оздоб передавала їй, які, крім того, могли входити до посагу дівчини. Адже те, що входило до скрині, дівчина готувала сама. Таким чином, розглянуті прикраси є джерелом цінної інформації про звичай придбання до весілля та приготування посагу для молодої, до переліку якого, саме в заможних родинах, входили і прикраси.

Список використаних джерел:

1. Самков О.М., Лепський В.В. Золотарство Середнього Подніпров'я. – Черкаси: Видавець Андрощук П.С., 2015. – 220 с.
2. Жетон Перуин. URL: <http://coins.su/forum/topic/82817-zheton-peruin-mezhdunarodnaya-vystavka1905-parizh/> (дата звернення: 19.02.2021).
3. Фонди Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Інвентарна книга № 5 «Переяслав-Хмельницький історичний музей» (ПХІМ).
4. Фонди Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Інвентарна книга № 4 «НумізMATика» (Н).